

következtében mégis csak Wundtnak ad igazat. Ezen — az emberiség történelmét mozgató — ideákat okvetlenül számba kell vennünk, mert különben az illető konkrét alkotások alatt vágjuk a fát, amelyek azon eszmékben gyökereztek . . . Eszmék, mint összefoglaló egységek nélkül nem létezett s nem létezhetik sem nép, sem társadalom, sem állam, sem nemzet. Pindar szerint (Pythia 122):

Διός τοι νόος μέγας κυβερνᾷ
δαίμον' ἀνδρῶν φιλων.

*

Ezek szerint vannak kész, a történelemben kifejeződött, továbbá ez utóbbiban lappangó eszmék, amelyeket a filozófia gimnáziumi tanításának kell kihoznia, még pedig a meglévő kész eszmék felhasználásával.

JANICSEK JÓZSEF.

NÉPISKOLAI UTASÍTÁS 1786-BÓL.

A XVIII. századból kevés irott emlék maradt erdélyi ev. ref. népiskolai oktatásunk rendjéről, ellenőrzéséről, hacsak nem lappang az egyházközségek, esperesek levéltáraiban, az egyházkerületi zsinatok jegyzőkönyveiben. Népiskola minden valamire való egyházközségben volt, a helybeli pap vagy külön tanító vezetése alatt; de szabadjára hagyva működött mindenik, tehetsége, lelkiismerete szerint.

1769-ben készült el az erdélyi ev. ref. gimnáziumok és főiskolák tanterve, utasítása. Valószínűleg ez ösztönözte a főconsistoriumot a népiskolák ügyének fölkarolására; talán ez az oka, hogy csak a XVIII. század végéről maradtak erre vonatkozó töredékek. Minél kevesebb az adat, annál szükségesebbnek ítélttem nyilvánosságra hozni azt az utasítást, melyet az erdélyi ev. ref. egyházkerület főconsistoriuma 1786-ban adott ki a falusi iskolák számára az alább következő szöveg szerint.

Instructio pro subalternis inspectoribus scholarum pagensium per tractuale consistorium denominandis.

Nem lehet helyesebben töltött idő, hasznosabban töltött fáradság, mint a melyet fordít valaki a nevedékény gyermekeknek, ifjaknak az Isteni félelemben való oktatásokra, gyarapításokra, ezt megfontolván és a mint illik, mindenkor szívében viselvén, jó reménységgel vagyon consistoriumunk, hogy a kiket a tractualis tiszteletes fő vice curator urak tiszteletes esperest atyánkfia az urakhoz és ő kegyelméhez mái napon adott ajánlásunk szerint a falusi oskolák subalternus inspectorainak mind a nemesi, mind a papi rendből fognak kiválasz-

tani és rendelni, elmellőzhetetlen kötelességeknek fogják esmerni, hogy azon szolgálatot magokra vállalják és azt a következő punctumok szerint folytatni nem terhelhetnek s el sem mulatják, hogy

1-ször. Vegye catalogusba az inspector a maga vigyázása alatt levő mater és filialis ecclesiákban levő férfi és leánygyermeket 6 esztendősoket és feljebb valókat 13-om esztendősokig inclusive.

2-ször. Visitálja minél gyakrabban lehet, minden héten akár minden 2 héten egyszer, minden falusi iskolát, most együtt collegájával, majd egyedül is, mindenkor pedig előre való hirtétel nélkül, visitatiója alkalmatosságával mindenkor.

3-ször. Tudakozza meg, ha a catalogusra jegyzett gyermekek jelen vannak-e mindnyájan? vagy némelyek kimaradtak, mitől fogva? és mi okon?

4-ször. Vizsgálja meg az oskola mesternek vannak-e szükséges könyvei, mineműek az énekes könyv, a kis catechesis, az hidelbergai avagy nagy catechesis, Hübner bibliabeli szent historiák, aritmetica, hármas kis tükör.

5-ször. Taníttassa jelenlétében a mesterrel minden rendbéli kissebb nagyobb tanítványait és vegye jól számba, ha az instructio szerint viselné magát.

6-ször. Legyen jelen az oskolában az helységbeli pap illetén visitatio alkalmatosságával, hanemha ez három dolog közül valamelyik vonándja el, u. m. mulhatatlan okból házón kívül létele, betegsége, és talán épen azon időben folytatandó papi szolgálatja.

7-szer. Ha hibát, akárminemű névvel nevezhető fogyatkozást tapasztal az inspector, a mennyire lehet, azt igazítani igyekezzen, minden szelidséggel és okossággal.

8-szor. Minél gyakrabban lehet vagy levél által, vagy személyes találkozás alkalmatosságával a tiszteletes curator uraknak, Tiszt. esperest ő kegyelmének a szerint a mint experiálta, tudja tenni a vigyázása alatt levő oskoláknak állapotját, jelentse meg azt is, a hol jól és hiba nélkül foly a tanulás és a tanítás, azt is a hol hibát tapasztalt tészem mesterben, gyermekben, vagy gyermekek szüleiben, eléadván azt is mit cselekedett, avagy mit gondolna az hibának igazítására.

9-szer. A subalternus inspectorok mindketten jelen lévén, csináltassanak közönséges exament, minden esztendőben kétszer a környülállásokhoz képest meghatározandó napokban, arra vigyázzván a napnak meghatározásában, hogy az examen folyásáról beadandó relatiójuk szerint a tractualis tiszt. curator urak és esperest őkegyelme, minden esztendőben decemberben és áprilisben consistoriumunknak

a) Minden ecclában szám szerint hány tanulható gyermek vagyon,
b) azok közül hány tanúl, c) minemű profectusa tapasztaltatott min-

denkinek az ide tett schema szerint. Az examen minden vendégség nélkül legyen.

10-szer. Ne tegyenek semmi újjítást az inspectorok; hanem az itt kiadott Normát observáltatván, azon igyekezzenek, hogy minden ecclakban folyjon az oskolák dolga ezen elejkebe adott rendelés szerint.

11-szer. Ezen rendelésnek továbbá célja nem az, hogy az helységi Tiszt. pap elrekesztessék a maga parochiájához tartozó oskolára való vigyázásától, sőt inkább naponként meglátogatni, utasítani a mestert, s a hol kívántatik biztatni, serkenteni a tanulókat, mindenik köteles lészen, régi canonaink is azt tartván, e mellett minden tiszt. papnak canonok szerint, nevezetesen Hivatalához tartozó dolog, hogy ünnepnapokban, délelőtti Isteni tisztelet után a nevedékeny férfiakat a déleesti után a templomba tanítani, pœnitealis héten pð. minden naponként templomban, vagy maga szállásán, bővebben és múlhatatlanul azokat, kik elsõbben szándékoznak az úri sz. vacsorával élni, mellyel különben egyik nem levõ ifjú is ne élhessen, hanem ha jól megpróbáltatván ki esmértethetik hogy keresztyén sz. hitünk czikkelyeit, közelebb a sz. sacramentumokról való tudományt elégedendõképen megtanulta légyen.

12-szer. A deák nyelv tanulásának s gyakorlásának helye a gymnasiumokban lévén, azt tanítani a falusi oskolákban nem szükséges, ezután nem is engedtetik.

13-szor. A mely ecclakba mester nem lévén, a tiszt. pap tanítja a gyermekeket, illendõ, hogy a mestereknek kiadott norma szerint folytassa ezen dolgot.

A falusi mestereknek kötelességeik.

Az oskola mestereknek kötelességeket régi canonaink, rendtartásunk 's ezekhez szabott synodalis végzések, abban határozták fõképpen, hogy az ecclakban nevededõ férjfu és leánygyermekeket ifjakat tanítsák 's jól neveljék. Ezen eddig is intimaltatott kötelességeknek gyakorlása végett pedig szükséges tekintetbe venni szorgalmatosan ez hármat. Miképpen kellessék magokat viselni a tanuló gyermekekhez, ifjakhoz? Miket mimódon tanítsanak? és milyen idõben?

Az 1-sõ czikkelyhez képest való kötelességek a mestereknek az, hogy a környülállásokhoz képest kigondolható minden módokon a szülõket felindítsák gyermeiknek taníttatásokra, a gyermekeket, ifjakat oskolában édesgessék, a kik oskolát gyakorolni kezdettenek, azokkal szeliden bánjanak, ne légyenek õ hozzájuk durvák, mordok, nehogy minekelõtte a tanulást megszerethetnék, elidegenedjenek attól. A mi a 2-dik czikkelyt nézi a nationalis vagyis a' falusi oskolák célja az,

hogyan tanuljanak a gyermekek olvasni, írni, énekelni, a keresztyén vallás fundamentumos ágazatait érteni; hogy a jámbor 's kegyes életnek törvényei szivekben becsepegtessenek, ide értvén a' polgári társaságbeli élet folytatására multhatatlanul szükséges némely dolgokat is; minéműek az arithmetica, historia s egyéb dolgoknak is első kezdete. Ezen célhoz képest.

I. Az iskolákba hozatott gyermekek előtt kezdjen mindjárt a mester beszélni röviden a sz. Írásból históriácskákat, közbe-közbe erkölcsi meséket, minéműek az Esopus fabulái, azonközben esmértesse velek a' magyar betűket az Abcés könyvből, vagy a szegényebb sorsnak kedvezvén írja le azokat a szokott formákba kised táblákra, melyeket a gyermekek magokkal hordozhassanak 's ottan nézegethessenek, közönségesen nehezen szoknak esmérni a' gyermekek a betűket 's megjegyezni azoknak különbségeket, segítettethetnek pd. azzal, ha a mester fekete táblára krétával a gyermekek előtt irogatja, mutogatván nékiek, A 's at.

II. A betűket jól megismertetvén syllabizálásra kell fogni a' tanulókat. Ez a' munka könnyebíttethetik, ha a mester fekete táblára ír betűket 's nevezi p. o. ez a ez b, e kettőt együtt így kell kimondani *ab*, ily módon egyszersmind sok gyakoroltathatik, 's egyik a' másikat ösztönözvén, hamar sillabizálni szoknak, kevés idő alatt olvasni is megtaníttathatnak.

III. Az olvasásban arra vigyázzon a mester, hogy halkal és tisztán és folyvást nem erőltetett, hanem természeti hanggal olvassanak, a tanítványok lassanként szoktassanak a virguláknál lélegzetet venni, a két-két punctumoknál kevéssé, a punctumoknál hosszasabban megállani.

IV. Írni tanítja a mester csakhamar, hogy iskolában kezd járni a' gyermek. Elsőben ugyan fekete táblára krétával míg szokik a betűket egyenként leírni, azután pennával viaszolt táblára 's majd papírosra. De ekkor szükséges, hogy vagy jó író ember írjon formulát (vagy a mely hasznosabb) nyomtatott exemplar légyen szeméi előtt, melynek minden betűit kövesse és a mester mutogassa, hogy kelljen azt követni, sőt azt is, hogy üljön az íróasztalnál, hogy fogja három ujjai közé a pennát.

V. Az éneklésre szoktatás végett az egyéb aránt is minden órában szükséges fekete táblának egyik oldalát meglíneáztatván, és a kottákat beírván, meg kell ismertetni azokat, hogy szokott nevének mindeniket nevezhesse, majd éneklő hanggal is kimondhassa, ily gyakorlás után most egy, majd más éneknek nótáját leírni 's énekelteni. De egyik éneknek nótájáról a másikra nem kell menni, míg mindenik gyermek jócskán megtanulandja a nótát s' a' textusból is egy s' két verset.

VI. Minekutánna jócskán olvasni szokott a gyermek az *Abc* könyvből gyakoroltassék más és a mennyire lehet külömb-külobmb könyvekből olvasni p. o. az Énekes könyvből, Catekhesisből, Hübnerből; szoktatgatni kell kézírásnak olvasására is.

VII. Könyv nélkül előmondani szoktatni kell az kis Imádságot, az apostoli hit formáját (Hiszek egy Istent) a' tiz parancsolatokat. Ezek mellett:

VIII. Tanítani könyv nélkül a' Catechesist, előbb a kisebbet, ez után az Heidelbergait, olyan módon, hogy a mester olvastassa el tisztán, halkal, a leczkét, melyet kiszab, most egyik, majd másik tanítvánnyal, a többi azonban nézzék magok könyveikben, midőn pedig a kiszabott leczkét elé mondatja a tanító, csendben viselje magát, ne rivogatózzék, segéllje okosan a hol megakadna egy két syllabát észbe juttatván, ne engedje vagy habarni, vagy egy igét kétszer 's többször repetálni.

IX. A keresztyén vallásnak fundamentumos czikkelyeit az újabb tanulók előtt magyarázni, a kis Catechesist a nagyobb idejűek és előbb menetelűek előtt pedig a nagyobb, vagyis Heidelbergai Catechesisnek rendi és módja szerint, rövideden és az ő megfoghatásokhoz alkalmazott beszédekkel, múlhatatlan nagy kötelesség oly módon, hogy a hitnek ágozatait megtanulhassák és azoknak igazságát a Sz. Írásból érteggessék, mind pedig az erkölcsi keresztyén tudományoknak regulai sziveikbe beoltassanak, a tizparancsolatnak a' Catesisek rendi szerint folytatandó tanítás is azoknak megtartására gyakori unszolás nógatás által.

X. A Sz. Bibliából kiszedett históriákat, mint az úgy nevezettni szokott Hübnerben vagynak, beszélni a gyermekek előtt, olvastatni az olyanokkal, a kik folyvást olvasni tudnak igen hasznos és szükséges, nevezetesen pedig a sátoros sz. ünnep napok alkalmatosságával, mindenkinek mivoltához képest az idvezítő Úr Írásos Sz. Szövetségének, szenvedésének, halálának, feltámadásának, menybemenetelének, a sz. lélek kiküldetésének históriáját világosan beszéljék elé, megmagyarázván onnan minemű hasznót, vigasztalást vészen a bűnös ember, és minemű kötelességek folynak.

XI. Különös szorgalmatossággal kell taníttani a sz. sacramentumokról való tudományt, előadván, hogy mi és mire való a keresztség, mire köteleztetett a ki megkereszteltetett? Mi és mire való legyen az Úri sz. Vacsora? Miben álljon az azzal való idvesség életnek módja? és a vele való készület?

XII. Az arithmetica szükséges a polgári társaságbeli életben, ne mulassa el azért a mester megismertetni tanítvánnyival jó eleve a római vagyis nagy számokat és az ezekkel való számlálásnak módjára

erős gyakorlás által szoktatni, hogy tudják az additiót, subtractiót, multiplicatiót, divisiót és tovább az Aurea regulát. Jó lenne az elébb ment tanítványokat tanítani a tört számokkal való computálásra is. Ezek felett különös dicséretet és tekintetet fognak érdemelni azok az iskola mesterek, a kik

XIII. A föld mérése mesterségének, geographiának, mezei oeconomiának principiumait bár az elmésebb gyermekek, ifjak előtt beszélgetnék, keresett és önként is előforduló alkalmatossággal, hogy vehessenek valami világosítást az effélékbe. A geografiának tanítása oly értelemben parancsoltatik, hogy igyekezzenek a mesterek a földnek állásáról, elosztásáról gondolatocskát adni tanítványaiknak, bővebben beszélgessék, mutassák Erdélynek állását, határait, vizeit, városait, polgári osztattatását és a sz. Földnek leírását a sz. Irásnak világosabb érthetésére

Érdemesítik magokat az iskola mesterek, ha

XIV. A hazai historiát (*Historiam Patriae*) igen röviden ottan ottan beszélgetik tanítványaik előtt 's e' végre olvastatják a Hármas kis Tükör nevű könyvnek ide tartozó részecekkéjít.

XV. Valamint a' férjfiu, úgy a leány gyermekeket is ossze gyűjtse a mester és tanítsa írásra, számvetésnek mesterségére, egy szóval az olyan dolgokra, melyeket tudni falusi közönséges gazda asszonyoknak is hasznos. Mindezekre tartozó közönséges jegyzés legyen ez, hogy a' falusi iskola mesterek mindent magyar nyelven tanítsanak, olvastassanak, tanultassanak. Deákul semmit se, mert a' deák nyelv tanulásának s gyakorlásának helye vagyon a gymnasiumokban. A' német nyelv pd. igen szükséges lévén jól szolgál az olyan iskola mester, a ki a feljebb leirt mód szerint tanítványait elkészítvén, németül is avagy tsak olvasni taníttatja, melyen igyekezni kellekik, kivált az olyan gyermekek közül, kik vagy katonai szolgálatra menendők, vagy pedig a gymnasiumokba deák nyelv tanulása végett által menendők.

XVI. Jelesen érdemesítik a' mostan szolgáló-mesterek magukat, ha németül avagy tsak olvasni megtanulván, avval is szolgálni igyekeznek, melyre olys helyt a' németül tudó helybeli Tiszt. papnak industriája segítheti dicséretesen őket.

XVII. Minden mester kezénél tartja az ecclakban a feljebb megnevezett idejű gyermekeknek katalogusát, megkülönböztetvén azok közül kik tanulnak, kik nem? A mi az

3-ik tziikkelyt nézi, a tanításnak idejét, folyani kell a falusi (vagy nationalis) oskolákban a' tanításnak egész esztendő alatt, kivéven a canicularis feriakat. A tiz esztendő és nagyobb gyermekeket tudva vagyon, hogy nyári szorgosabb mezei gazdálkodásnak idején kéntele-níttetnek a szülők magok segedelmekre venni, de az alatt is ünne-

napokon megjelenhetnek az iskolában, hol a mester gyakorolja olvasásban, írásban, éneklésben és egyebekben is, a kik pedig illetően segedelemre nem elégségesek, mint a 6 sőt 9 esztendősek is, a helyett, hogy az utcákon futkározzanak, hasznosan adattatnak az iskolákba, kiket, sőt ha csak egy volna is, a mester magához édesgetni, taníttatni köteles, kivált hogy az ilyenek meleg időben alkalmatosabban járhatnak fel, mint a téli hideg időben. Melyik napon mit tanítson, délelőtti vagy délutáni órákban? vegye elő ez vagy amaz dolgot; ez most bizatik rész szerint önnön magának a mesternek okosságára, továbbá pedig a helységi Tiszt. papnak a tractuale consistoriumok és az azok által kiválasztandó inspectorok vigyázó igazgatásokra.

Végezetre szorosán parancsoltatik, hogy az iskola mesterek a tanuló gyermekeket egyszer is maguk szolgálatjukra, házaiknál, vagy mezőn dologtételre ne hajtásák, sehova semmi szín alatt ne küldözzék.

A kik ezen rendelés szerint magok kötelességekben híven foglalkoznak járni, a tractuale consistoriumok által neveik esztendőnként bejelentetvén, mindnyájunk előtt megkülönböztetést érdemelnek és tekintet leszen rájuk, hogy jó helyeikben változás nélkül megtartassanak, vagy alkalmatosság adván elé magát, tétetnek magoknak inkább tetszhető ecelakban, a kik pedig akar a tudatlanság, akar a restség miatt kötelességeiket folytatni nem tudnák, vagy nem akarnák 's illendő intések után is magokat meg nem jobbitának, degradáltatnak, végre az ecclesiastica protectio alól, mint haszon vehetetlen szolgálk kirekesztetnek.

TÖRÖK ISTVÁN.

A VERSNYESEGETÉS.

Érdekesen tárgyalja Kardeván Károly a versnyesegetést a Magyar Pädagogia 1903. évf. 177. lapján. Érdekesen, de nem következetesen, mert ámbár azt a szigorú elvet mondja ki, hogy «az író műveiből kihagyni, rajtuk változtatni nem szabad», azután ez a szigorúsága megszeliül és megengedi a változtatást: «ha egyszer a tankönyvíró (értsd: szerkesztő) egy szót mással helyettesít, oly tapintatosan tegye s oly enyhítő körülmények forogjanak fenn, hogy a legszigorúbb esztétikai s filológiai szempont is megadja a fölmentő ítéletet».

De így már jól vagyunk, így én is, akinek olvasókönyvéből vette Kardeván példái legnagyobb részét, szívesen egyetérték vele. Csakhogy az esztétika nem egyéb, mint izlés, melyről, mint a közmondás tartja, nem szabad vitatkozni. S ha már egy helyt szabad más szót tenni az eredeti helyébe, a tankönyvszerkesztő mindig a maga izlésére kénytelen támaszkodni, valahányszor az eredeti szöveg meg-